

20-мавзу. Ўқув фаолиятида саломатлик психологияси

1. Ўқув жараёнинг самарадорлигида педагогик техниканинг ўрни.
2. Педагог техникасининг дарс самарадорлигига таъсири.
3. Педагогик техника ва педагогик технологиялар.

Дарс жараёнида ўқувчилар билим фаолиятини бошқариш бир неча омилларга боғлиқ. Уларнинг энг асосийларидан бири ўқувчиларни ўз фанига қизиқтира олишдир. *Олимлар таъкидлаганидек, фақат қизиқишигина психик жараёнлар ва уларнинг идрок, диққат, хотира, тафаккур ва ирода каби функцияларига ижобий таъсир кўрсатади.*

Таълим-тарбия жараёнида ўқувчининг билишга оид қизиқишлари кўп қиррали киёфаларда намоён бўлади: ўқувчини ҳаракатчан ва қизиқувчанлиги, ўқувчининг айрим ўқув фаолиятига шунингдек, умуман ўқишга бўлган мотивлари, ўқувчи шахсининг ўзига хос белгилари ва унинг йўналишини қарор топиши ана шулар жумласидандир.

Ўқувчи ёш даврига хос табиий фаоллиги, бирор бир ақлий қизиқиш билан қамраб олинмаса, уни қайси томон бошлаб кетишини олдиндан айтиш қийин. Шунинг учун ҳам *К. Д. Ушинский "зўрлаш ва мажбурлашга асосланган ўқитиш" ўқувчининг ақлий ривожланишига ҳеч қандай таъсир кўрсатмаслигини алоҳида таъкидлаб ўтган эди.* Шунини таъкидлаш лозимки, қизиқишлар ва мотивлар ўқувчилар ўқув фаолиятларининг шаклланиш даражасига қараб шахснинг шакллантирувчи (ўқувчининг назарий фикри, ўқиш фаолиятини ўқувчи шахси учун аҳамияти) дастлабки омиллар билан ўзаро мураккаб муносабатларда намоён бўлади.

Хўш, ўқувчиларнинг ўқишга (билишга) бўлган қизиқишларини шакллантириш шартлари қандай? Моҳир ўқитувчи уларни дарсда ўқувчиларда шакллантириш учун нима қилиши керак? Ўқув фаолиятини фаоллаштириш ва ўқишга бўлган қизиқишларни доимо ривожлантириб бориш учун нима қилиш керак?

Моҳир ўқитувчи ўқувчиларда ўқишга бўлган қизиқишларни шакллантириш ва доимо ривожлантириб бориш учун қуйидагиларга амал қилиши муҳимдир:

1. Ўқувчиларни билишга интилишини, фанга умуман олганда ақлий меҳнатга қизиқишларини ривожлантириш ўқув жараёнини шундай ташкил этилишини таъминлайдики, унда ўқувчи фаол ҳаракат қилади, мустақил изланиш ва янги омилларни "кашф этиш"га, муаммоли вазиятларни ўзи ҳал этишга интилади.
2. Ўқув фаолияти бошқа фаолиятлар каби фақат турлича бўлгандагина, қизиқарли бўлади. Бир хил усулда ахборот бериш ва бир хил усулдаги ҳаракатлар тез орада зерикишни вужудга келтиради.
3. Фанга бўлган қизиқишни шакллантиришда бу фанни ва унинг айрим қисмларини ўрганишнинг зарурлиги, муҳимлиги ва мақсадга мувофиқлигини ўқувчиларга аёнлаштириш жуда зарурдир.
4. Ўқитилган материал олдинги материал билан қанчалик кўпроқ боғлаб тушунтирилса, у ўқувчиларга шунчалик қизиқарлироқ туюлади. Ўқув материалини ўқувчиларни қизиқтирадиган нарсалар билан боғлаб тушунтириш ҳам, уларни дарсда қизиқтиришда муҳим рол ўйнайди.
5. Ўртача қийинликдаги ўқув материали ҳам ўқувчиларда қизиқиш уйғотмайди. Ўқув материали бир оз қийинроқ, лекин ўқувчилар кучи етадиган бўлиши керак.

6. Ўқувчилар бажарган ишларни тез-тез текшириш ҳам уларни фанга бўлган қизиқишини уйғотади.

7. Ўқув материалининг аниқлиги, ҳиссиётга бойлиги, ўқитувчининг завқланиб гапириши ҳам ўқувчига, уни фанга бўлган қизиқишини ортишига жуда катта таъсир кўрсатади.

Юқоридаги таърифларда ўқитувчини қайси жихати яққол кўзга ташланади?

Илғор ўқитувчилар ўқитиш методларини танлашга алоҳида эътибор берадилар. Ўқувчиларнинг фронтал, дифференциялашган ва яқка тартибдаги фаолиятлиларининг умумий жихатлари кўпроқ бўлсада, уларни ташкил этиш ўқитувчидан ўзига хос ижодий ёндошишни талаб қилади. Ўқувчилик фаолиятининг объектини таркиби ва ўзига хослиги унинг ҳар бир аниқ вазиятга ижодий ёндошишини тақозо қилади. Агар бутун синф, гуруҳ ва алоҳида шахсга нисбатан бир хил метод билан таъсир кўрсатилар экан, унда тарбияси ҳам, ижодий ёндошиш ҳам барбод бўлади.

Айрим ҳолларда ўқишга қизиқтирувчи методлардан, бошқа ҳолларда эса бурч ва жавобгарликни ҳис этишни рағбатлантирувчи методларга кўпроқ эътибор бериш тавсия этилади. Тажрибали ўқитувчилар ўтилаётган мавзунини халқ хўжалиги масалаларининг ҳал этишдаги аҳамиятига оид қизиқарли мисоллар келтирадилар, дидактик ўйинлардан, ўқувчилар фаоллигини рағбатлантирувчи турли усуллардан фойдаланадилар. Лекин ўқувчи фаолиятида ҳамма нарсани равшан ва қизиқарли ҳолда тасаввур этиш қийин. Шунинг учун ҳам ўқитувчи ўқувчиларда пайдо бўладиган қийинчиликларни енгиш учун ўзига ирода ва қатъийликни ҳам таркиб топшириши зарур.

Дарсдаги фаолиятнинг турли-туманлиги ҳақида

Моҳир педагоглар маъруза, семинар, мунозара, конференция, ўқув саёҳати, ўқувчи-маслаҳатчилар ёрдамида мустақил дарс, кўрик-конкурс каби дарс турларидан фойдаланишга алоҳида эътибор берадилар.

Ўқитувчининг моҳирлиги юқорида кайд қилинган ноанъанавий дарс турларининг ўтиш техникасининг эгаллашида намоён бўлади.

Ўқувчилар тафаккурининг ривожлантиришда маъруза дарсларнинг аҳамияти каттадир. Тажрибанинг кўрсатишича, маърузани бошлашдан олдин бу материални ўрганишда кўзланган аниқ мақсадни таъкидлаш лозим. Сўнгра билимларни эгаллаш ғояни исботлаш, оқилона ҳаракат усулларининг танлаш принтсипларини кўрсатиш зарур. Шундан сўнггина мавзунини моҳиятини очиқ берилади.

Ўз ишига ижодий ёндошадиган ўқитувчилар маъруза давомида диалог, савол-жавоб, қайтариш, зиддиятли вазиятлар, ўхшатишлар ва бошқа фаолият турларидан унумли фойдаланадилар.

Ўқувчиларга янги билимларни ва қонуниятларни кашф этиш билан боғлиқ бўлган ақлий фаолиятни ривожлантиришда семинар дарслар муҳим аҳамият касб этади. Илғор ўқитувчилар тажрибаларида таъкидланганидек, семинар дарсда энг қолоқ ўқувчи ҳам бошқа турдаги дарсда уддалай олмайдиган миқдордаги ақлий иш бажарар экан. Машғулотлар одатдагидан ташқари ноанъанавий усулларда олиб борилади. Баъзан у мунозара ёки суҳбат шаклида бўлиши мумкин. Лекин ўқув материали аниқ ва ишонарли қилиб баён этилади.

Илғор ўқитувчилар иш тажрибасида мунозара дарслар ҳам муҳим ўрин эгаллаб келмоқда. Ўқитувчиларни таъкидлашларича, мунозара дарсларни ўтиш жуда катта

моҳирликни талаб этади. Бунда энг аввало ўқувчилар фикрларини таққослаш ва уларнинг фикрларидаги қарама-қаршиликларни аниқлаш муҳимдир. Лекин дарснинг бу турини ҳар доим қўллаш мақсадга мувофиқ эмас, чунки биринчидан, ҳамма мавзулар ҳам мунозарабоп эмас, иккинчидан мунозарага тайёргарлик кўриш ўқитувчидан жуда кўп вақт талаб қилади.

Табиат қўйнида ёки ишлаб чиқариш шароитида ўтиладиган дарслар ҳам ўқувчиларни фанга бўлган қизиқишларини ортишида муҳим рол ўйнайди

Дарснинг ноанъанавий шаклларида бири кўрик-конкурс дарсидир. Бунда синф (гуруҳ) ўқувчилари 3-4 тадан гуруҳларга бўлиниб, мавзунини мустақил ўзлаштириб дарсни ўзлари баён қиладилар. Дарснинг бу тури мусобақа шаклида ўтказилгани учун ҳар бир ўқувчи унга сидқидилдан астойдил тайёргарлик кўришга интилади. Баҳолашда ҳам гуруҳдаги барча ўқувчилар иштирок этадилар. Бунда дарснинг мазмуни, методик таъминоти, материални тушунтиришни ўзига хослигига алоҳида эътибор берилади. Ўқувчиларни гуруҳчаларга бўлиниб ишлашлари эса уларни жамоада ҳамкорлик билан ишлашга, ўзаро ёрдам беришга ўргатади.

Муаммоли ўқитиш бунёдкор ва илғор ўқитувчиларнинг тажрибасиз ўқитувчидан тубдан фарқ қилувчи томонлари қуйидагилардан иборат: Тажрибаси бўлмаган ўқитувчилар дарсда ўқувчиларга асосан билимларни тайёр ҳолда берадилар. Бундай ўқитувчилар дарсда кўпроқ ўқув материалини ўқитувчи тушунтиришидан ёки дарсликдан ўқувчиларнинг ёд олишига ҳаракат қиладилар. Баъзи ўқитувчилар эса "ҳаммабоп" комбинатсиялишган дарсга ўта берилиб кетадилар ва бир хил андоза бўйича ишлайдилар. Албатта, бу ўқитишдаги муаммони излаб топиш ва муаммоли вазиятлар яратишдан осон. Баъзи ўқитувчилар эса ривожлантирувчи таълим моҳиятини тўла-тўқис тушуниб ета олмайдилар. Улар етарли даража дидактик ва умумпедагогик маълумотларга эга эмаслар. Натижада муаммоли ўқитишни жорий этишда муваффақиятсизликка учрайдилар.

М. И. Махмутов таъкидлаганидек, ҳозирги замон ўқитувчилари учун муаммоли методни жорий этиш қийинчилик туғдиради, чунки «ўқув дастурлари ва дарсликлар» анъанавий педагогик тафаккур асосида, эскириб қолган дидактика ва методикага асосланган. Ўқув материални баён этиш мантиғи эса уни батафсил (ипидан-игнасиғача) тушунтиришни талаб қилади ва ўқувчиларнинг мустақил ижодий фаолиятларига деярли эътибор берилмайди.

Моҳир ўқувчилар, ўз ишининг усталари учун эса ўқувчилар билан демократик услубда мулоқот қилиш ва ўқувчиларнинг ижодий тафаккурларини ривожлантирувчи муаммоли методлар системасини қўллаш характерлидир. Улар билимларни ўзлаштиришни барча босқичларида муаммоли вазият яратишга эришадилар. Улар ўқувчиларнинг формула ва қонунларни, сон-саноксиз рақамлар ва исмларни, юзлаб қоида ва таърифларни сохта ёд олишларини, уларнинг хотираларини ҳаётда керак бўлмайдиган нарсалар билан тўлдириб банд қилишни қоралайдилар.

Моҳир ўқитувчи дарс ўтиш методикасини доимо такомиллаштириб боради. Муаммони кўяр экан ўқувчини уни ҳал қилишидаги ички зиддиятларни, овоз чиқариб мулоҳаза юритади, ўз фикрларини баён қилади ва уларни муҳокамага кўяди. Содир бўладиган эътирозларни олдиндан бартараф қилади, ҳақиқатни тажрибада (уни намоиш қилиб ёки олимлар ўтказган тажрибалар асосида) исботлайди. Ўқитувчи ўқувчилар олдида илмий тафаккур юритиш йўлларини намоиш қилади. Ўқувчиларни илмий изланиш ёрдамида ҳақиқат томон йўллайди, уларни бунда иштирокчи бўлишларини таъминлайди.

Бунёдкор ўқитувчилар муаммоли ўқитишга алоҳида эътибор берадилар. Масалан, В. Ф. Шаталов ўқувчиларга жуда кўп масалалар ечтиради ва назарий билимларни амалда қўллаш малакаларини шакллантиради. Агар ўқитувчининг тушунтириши, қўлланиладиган таянч сигналлар, схемалар ва конспектлар уларни хотираларини ривожлантирса, масалалар ечиш эса уларнинг тафаккурини ўстиради, математик мантикий фикрлаш эса мустақил фаолиятда таркиб топтирилади. Ўқувчиларнинг ижодий тафаккурини ривожлантиришда таянч сигналлар тузиш, "очик фикрлар дарслари", олимпиадада иштирок этишлари муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Бунёдкор ўқитувчилар фикрича муаммоли ўқитиш ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллигини, уларни эркин фикрлашларини таъминлайди. Илғор ўқитувчилар ўқув материални блоклар бўйича бериш, умумийликдан хусусийликка, қонунлардан ходисаларга томон йўналишга асосланган принтсиплардан оқилона фойдаланадилар. Шундай қилиб, бунёдкор ўқитувчилар муаммоли вазият амалиётини янги бир поғонага кўтарадилар. Уларнинг тажрибалари замонавий дарсга ёндашиши, уни ташкил этишни янгича тушунишга асос яратди. Бу бевосита муаммоли ривожлантирувчи ўқитишга бевосита боғлиқдир.

Бунёдкор ўқитувчининг дарс ўтиши ҳозирги янги педагогик технологиялар ўтиладиган муаммоларни ўзида мужассам қила оладими?

Ижодий характерга эга бўлган масалалар

Моҳир ўқитувчи дарси-бу педагогик ва ўқувчининг ҳамкорлигидаги меҳнати, маданий тафаккур лабораториясидир. Бундай дарс ўқувчиларда қизиқиш, синчковлик, билимга оид эҳтиёжлари намоён бўлади. Ўқувчилар савол берадилар ва улар ўзлари жавоб излайдилар, тафаккурларини ишлатадилар, ўқишдаги ўзларининг кучларига мос бўлган қийинчиликларни енгитишга ўрганадилар.

Анъанавий дарсда одатдагидек, ўқитувчи савол беради, ўқувчилар эса фақат дарсликларга асосланган ҳолда жавоб берадилар. Шунинг учун ҳам гўёки ҳақиқат ўқитувчилар ва дарслик муаллифлари томонидан кашф этиб қўйилгандек туюлади. Яна нимани излаш керак? Бу излаш нима учун керак? Ҳақиқат аниқланган, фақат уни идрок қилиш, ёдда сақлаш ва сўзлаб бериш зарур ҳолоску. Бундай тушунча дарсларда зериқиш, дангасалик ва оқибатда маънавиятсизликка олиб келади.

Ўқувчиларни фаоллигини ва изланувчанлигини муаммоли ўқитишни амалга оширишда моҳир ўқитувчилар ўқувчиларга бериладиган савол ва топшириқлар системасини ўйлаб топадилар. Улар тўзган саволлар лўнда, қисқа ва аниқ бўлади. Улар ўқувчиларни қизиқувчанлигини ва мустақил фикрлаш қобилиятларини режалаштириб қолмай, балки уларни ижодий қобилиятларини ҳам ривожлантирадилар. Уларни тартиб қоидага риоя қилишларига, ихчам бўлиш руҳида ҳам тарбиялайдилар. Лекин шунини таъкидлаш лозимки, илмий изланишлар кўрсатганидек, ёш ўқитувчиларни ўқувчиларга берган саволларининг 80 фоизи фикрлашни талаб этмайди. "Бунини номи нима?", "Бу қайси йилда бўлган эди?", "Сифатни таърифини айт!" ва бошқалар ана шундай самарасиз саволларга мисол бўла олади. Албатта, механик хотирани ишлатиш, уни ривожлантириш зарур, лекин шу билан бирга ўқувчиларнинг билишдаги фаоллигини, тафаккур ва диққатини ҳамда ривожлантириш зарурлигини ҳам ёддан чиқармаслик керак. Ўқувчиларга бериладиган саволлар қарама-қарши, исбот талаб қилувчи фикрларга бой, мавжуд билимлардан, фақат муайян ҳолатда зарурини танлаб ишлатиши, таъминлайдиган билимларни амалда қўлланилиши лозим.

Дарснинг сифати

Кўзланган вазифаларнинг бажарилишини баҳолаш натижасида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини эгаллаш даражаси аниқланади. Агар эришилган натижа ўқувчининг энг юқори имкониятлари даражасида бўлса, кўзланган мақсадга эришилганлик самараси ва сифати энг мақбўл деб ҳисобланади.

Дарснинг сифат кўрсаткичларини аниқлаш ўқитувчи учун моҳирлик устахонаси, машғулотни ташкил этишнинг энг самарали шакл ва методларидан онгли равишда фойдаланиш шарти бўлиб ҳисобланади. У дарсда нималарга эришди, нималарга эриша олмади, муваффақиятсизликни сабаби нима ва уни бартараф қилиш йўллари қандай, педагогик маҳоратни янада такомиллаштириш учун нималарга кўпроқ эътибор бериш кераклиги ҳақида яққол тасаввур ҳосил қилади.

Дарс сифатини анъанавий усулда: сўраш, тушунтириш-мустаҳкамлаш ва уй вазифаси схемасида аниқлаш ҳам мумкин. М. И. Махмутов бундан фарқли ҳолда замонавий дарс сифатини "кенг" ва "тор" мазмунда, дидактик категория ва таркибий тузилиши қисмлари бўйича таҳлил қилиниши лозимлигини таъкидлайди.

Дарсни дидактик категориялар бўйича таҳлил қилиш қуйидагиларга аниқлик киритишни англатади:

- Дарс дидактик принстиплар ва ўқув тарбиявий жараёни ташкил этиш талабларига жавоб бердими?

- Умуман олганда, дарс таркибий тузилиши ва шу жумладан, унинг ички ва ташқи таркибий тузилишлари қандай бўлди?

- Ўқитиш методларини кўргазмалилик ва УТБдан фойдаланиш билан биргаликда қўллаш дарснинг дидактик мақсадларига мувофиқ бўлдими, бу ўқувчиларнинг мустақил ишлари, таълим ва тарбияни биргаликда юқори даражада амалга оширишни таъминлай олдими?

- Дарсда ўқувчилар фаолиятини яқка тартибда ва дифференциаллашган ҳолда ташкил этиш, дарсни ҳаёт билан боғлаб олиб борилганлиги нима билан характерланади?

Дарсни таркибий тузилиши қисмлари бўйича таҳлил қилиш қуйидагиларни аниқлайди: янги тушунча ва ҳаракат усуллари шаклланиши, кўникма ва малакаларни шакллантириш, дарсни қайси қисми ўқувчилар тарбиясига кўпроқ таъсир этди. Бўларнинг ҳаммаси дарснинг сифат кўрсаткичларини белгилайди.

Шундай қилиб, ўқитувчининг дарсга тайёргарлик кўриши ва уни ўтказишдаги маҳорати ўта мураккаб, Лекин ўз ишига ижодий ёндашган ҳар бир ўқитувчи уддалай оладиган вазифадир.

Pedagogik qobiliyatlar

Qobiliyat – bu kishining biror faoliyatga yaroqliligi va shu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishidir.

Pedagogik qobiliyat – bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini aniqlab beradi. Pedagogik qobiliyatning tuzilishi qanday? Quyida bu masalani kwrrib chiqamiz.

Uzoq yillar olib borilgan tadqiqotlar, pedagogik qobiliyatlar murakkab va kwp qirrali psixologik bilimlardan iboratligini kwrstatib berdi. Ana shu tadqiqot ma'lumotlaridan

foydalanib, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim wrin egallaydigan qator komponentlarni (tarkibiy qismlar) ajratib kwrsatish mumkin:

1. Didaktik qobiliyatlar – bu wquvchilarga wquv materiallarni aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib etkazib berish, wquvchilarda fanga qiziqish uyg`otib, ularda mustaqil faol fikrlashni uyg`ota oladigan qobiliyatlardir.

Didaktik qobiliyatlarga ega bwlgan wqituvchi zarurat tug`ilganda qiyin wquv materialini osonroq, murakkabrog`ini soddaroq, tushunishi qiyin bwlganini tushunarliroq qilib wquvchilarga moslashtirib bera oladi. Wqituvchining mana shu hislatlarini bilib olgan wquvchilar odatda: «Wqituvchining eng muhim tomoni ham uning hamma narsani aniq, ravshan va tushunarli qilib berishida-da. Bunday wqituvchining qwlida mazza qilib wqiging keladi»; «Unisi esa hech narsaga yaramaydigan wqituvchi, hech ham aniq tushuntirib bera olmas edi»; «Wquv materialini oldida tirik odamlar emas, balki qandaydir mexanizmlar bordek, zerikarli va noaniq – mujmal qilib tushuntiradi. Biz bunday wqituvchilarni yoqtirmaymiz» – deydilar.

Hozirgi tushunchamizdagi kasbiy mahorat, shunchaki bilimlarni osonroq, hammabop va tushunarli qilib wquvchilar ongiga etkazib berish qobiliyatinigina emas, balki, shu bilan birga wquvchilarning mustaqil ishlarini, ularning bilish faolligini okilona va moxirlik bilan boshqarib, ularni kerakli tomonga ywnaltirib turishdan iborat qobiliyatni ham wz ichiga oladi.

Mana shu qobiliyatlar asosida wquvchilar psixologiyasiga xos doimiy ustanovka (ywnaltirish) yotadi. Qobiliyatli pedagog wquvchilarning tayyorlik darajasini, ularning taraqqiyot darajasini hisobga olgan xolda bolalarning nimani bilishi va nimani bilmasligini, nimalarni allaqachon esdan chiqarganliklarini tasavvur kila oladi.

Kwpchilik wqituvchilarga, ayniqsa xafsalasiz wqituvchilarga, wquv materiali oddiygina va hech qanday alohida tushuntirish hamda izoh berishni talab qilmaydigandek tuyuladi.

Bunday wqituvchilar wquvchilarni emas, balki birinchi galda wzlarini nazarda tutib ish olib boradilar. Shuning uchun ham wquv materialini wziga qarab tanlaydilar. Qobiliyatli, tajribali wqituvchilar esa wzlarini wquvchi wrniga qwyib, kattalar uchun aniq, ravshan va tushunarli bwlgan material wquvchilar uchun noaniq va tushunarsiz bwlishi mumkin degan nuqtai nazarda bwladilar. Shuning uchun ham bunday wqituvchilar materialning xarakteri va uni bayon etish usullarini alohida wylab kwrib rejalashtiradilar. Materialni bayon etish jarayonida qobiliyatli wqituvchi uchun wquvchilarning qanday tushunayotganliklari va zarur bwlganda dars bayonotiga alohida e`tibor berishga intilayotganliklari kabi qator belgilariga qarab twg`ri tasavvur qilib, xulosa chiqara oladi.

Ana shunday pedagogik qobiliyatni aniqlash uchun psixolog N.Gonobolin juda qulay test tavsiya etadi. Bu testga kura bilish xarakteridagi matnda wqituvchining fikri ayrim sinf

wquvchilari uchun qiyin deb hisoblangan qismlarni alohida kwrsatib, nima uchun bu qismlarning qiyinligini tushuntirib berish, shundan swng esa matnni wquvchilarga engil va ularning wzlashtirishlari uchun qulay qilib tuzish tavsiya etiladi.

Qobiliyatli wqituvchi shu bilan bir qatorda materialni wzlashtirish, wquvchilarga bir oz nafas olib, wzlariga kelib olishlari va wz diqqat-e`tiborlarini bir joyga kuyib, ayrim kuzgalishlarni «sundirib», boshqalarni esa jadallashtirib, ularning bwshashganligini, sustligini va loqaydligini engishlari uchun zamin tayyorlash zarurligini ham nazarda tutadi. Bunday wqituvchi zarur sharoit yaratilmaguncha darsni boshlamaydi. Xaddan tashqari shiddat bilan boshlangan dars wquvchilarda himoya qiluvchi tormozlanishning vujudga keltirib, miya faoliyati tormozlanadi va wqituvchining swzlari etarlicha idrok qilinmaydi.

2. Akademik qobiliyatlar – matematika, fizika, biologiya, ona tili, adabiyot, tarix va boshqa shu kabi fanlar sohasiga xos qobiliyatlardir.

Qobiliyatli wqituvchi wz fanini faqat xajmidagina emas, balki atroflicha, keng, chuqur bilib, bu sohada erishilgan yutuqlar va kashfiyotlarni doimiy ravishda kuzata borib, wquv materialini mutlako erkin egallab, unga katta qiziqish bilan qaraydi hamda ozgina bwlsada tadqiqot ishlarini olib boradi.

Kwpcchilik tajribali pedagoglarning aytishlaricha, wqituvchi wz fani bwyicha bunday yuksak bilim saviyasiga erishish, boshqalarni qoyil qilib hayratda qoldirish, wquvchilarda katta qiziqish uyg`ota olish uchun u yuksak madaniyatli, har tomonlama mazmunli, keng eruditsiyali (bilimdon) odam bwlmog`i lozim.

Bunday wqituvchilar haqida wquvchilar: «Mahmud aka xuddi professorning wzginasiya. Biz uning bilmagan birorta sohasi bormikin deb tez-tez wylab turamiz. Darslarga u butun vujudi bilan kirishib ketadi» deydilar. Ba`zan wquvchilar wz wqituvchisi haqida «Baqir-chaqir qiladi-yu, ammo zarracha bilimi ywq» deb butunlay teskarisini aytsalar, juda alam qiladi.

3. Pertseptiv qobiliyatlar – bu wquvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, wquvchi shaxsining vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog`liq nozik tomonlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatdir.

Qobiliyatli wqituvchi bolalarning har qanday mayda-chuyda hatti - harakatlarida, yorqin ifodalanadigan ayrim tashqi holatlarida hamda ularning ichki dunyosida yuzaga keladigan wzgarishlarni sezdirmasdan bilib oladi. Ana shunday xollarda wquvchilar: «Muhabbat opa kimningdir kayfiyatida wzgarishlar bwlsa yoki kimdir darsga tayyorlamasdan kelgan bwlsa kwziga qaraboq bilib oladi», «Bizning wqituvchimiz hech qayoqqa qaramasa ham, hamma narsani kwrib turadi» deydilar.

4. Nutq qobiliyati – kishining wz tuyg`u-hislarini nutq yordamida, shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu

wqituvchidan wquvchilarga wzatiladigan axborot, asosan, ikkinchi signal tizimi – nutq orqali beriladi. Bunda mazmun jihatidan uning ichki va tashqi xususiyatlari nazarda tutiladi. («Biz uchun adabiyot wqituvchimiz – Nazira opaning darsini eshitishdan katta lazzat ywq. Nazira opamlar shu qadar yaxshi va chiroylik qilib gapiradilarki, xatto tanaffusga chalinadigan kwng`iroq ham halaqit beradi»).

Darsda qobiliyatli wqituvchining nutqi hamma vaqt wquvchilarga qaratilgan bwladi. Wqituvchi yangi materialni tushuntiradimi, wquvchilar javobini sharxlab beradimi, wquvchilar javobini, ularning hatti-harakatlari yoki xulq-atvorini ma`qullaydimi yoki tanbex beradimi, xullas nima qilishidan qat`iy nazar, nutqi hamma vaqt wzining ishonchliligi, jozibadorligi kabi ichki quvvat bilan alohida ajralib turishi lozim. Wqituvchi nutqi, uning talaffuzi aniq, ravshan, oddiy va wquvchilar uchun tushunarli bwlishi kerak. Beriladigan axborotlar shunday tuzilishi kerakki, bunda wquvchilarning fikru-zikri va diqqat-e`tiborini yuqori darajada faollashtiradigan bwlsin. Buning uchun esa wqituvchi wrtaga savol tashlab, asta sekinlik bilan wquvchilarni twg`ri javobga olib keladi, wquvchilarning diqqat-e`tiborini faollashtiruvchi («Bunda ayniqsa ziyrak bwling!», «Wylab, yana wylab kwring!») swz va iboralarni wz me`yorida ishlatadi.

Wqituvchi uzun jummalarni, murakkab og`zaki izohlarni, qiyin atamalarni va zarurati bwlmasa, turli ta`riflarni ishlatmasligi lozim. Shu bilan birga wqituvchi shuni ham hisobga olishi kerakki, wqituvchining lunda-lunda bwlib chiqqan qisqa nutqi kwp xollarda wquvchilarga tushunarsiz bwlib qolar ekan. Wqituvchining wz wrnida ishlatiladigan xazil aralash va xayrixoxlik bildiruvchi arzimagan kinoyali nutqi wquvchilarni juda jonlantirib, wquvchilar tomonidan wta yaxshi qabul qilinar ekan.

Qobiliyatli wqituvchining nutqi jonli, obrazli, aniq-ravshan, intonatsiyali va ifodali, emotsiyaga boy, dona-dona bwlib, bunda stilistiq va grammatik xatolar mutlaqo bwlmasligi lozim. Bir xil ohangdagi ezma nutq wquvchilarni juda tez toliqtirib, ularni zeriktiradi va bexafsala qilib qwyadi. Bu bilan birga bunday nutq I.P.Pavlovning fiziologik ta`limotiga kwra, doimiy ta`sir etuvchan kwzg`ovchiga aylanib, bosh miya katta yarim sharlari pwstida tormozlanish jarayonini yuzaga keltirib, wquvchini ezma va uyquchan qilib qwyadi. Nutq tezligi kwp jihatdan wqituvchining individual psixologik xususiyatiga bog`liq. Ayrim wqituvchilar tez gapirsalar, boshqalari sekin gapiradilar. Ammo wqituvchi wquvchilarning bilimlarini egallab olishlari uchun eng qulay tezlikdagi nutq – wrtacha jonli nutq ekanligini esdan chiqarmasligi lozim.

Shoshqaloq nutq bilim wzlashtirishga halaqit berib, bolalarni tez toliqtiradi va muhofaza qiluvchi tormozlanishni yuzaga keltiradi. Wta sekin nutq lanjlik va zerikishga olib keladi. Nutqning balandligi – qattiq gapirish ham xuddi shu singari xollarga olib keladi. Haddan tashqari qattiq, keskin, baqirib gapirish wquvchilarning asabiga tegib, ularni tez toliqtirib, muhofaza qiluvchi tormozlanishini yuzaga keltiradi. Mana shu erda sharq mutafakkirlaridan Nasriddin Tusiyning «...wqituvchi nutqi hech qachon va hech qaerda zaharxandali, qwpol yoki qattiq bwlishi mumkin emas. Dars paytida wqituvchining wzini tuta olmasligi ishni buzishi mumkin...» degan nasixatini keltirishimiz juda wrinli bwlardi.

Wqituvchining bwsh, past ovozi yomon eshitiladi. Nutqi, imo-ishoralar, turli keskin harakatlar wquvchilarni jonlantiradi. Bu tariqa imo-ishoralar va harakatlar tajribali wqituvchilarda wz me`yorida ishlatiladi. Lekin bir xildagi tinimsiz harakatlarning haddan tashqari kwp bwlishi kishining asabiga tegadi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati – bu birinchidan, wquvchilar jamoasini uyushtira bilish, bunda jamoani jipslashtira olish va ikkinchidan, wzining shaxsiy ishini twg`ri tashkil qila olish qobiliyatidir. Wquvchilar wz wqituvchilari haqida turlicha fikrda bwladilar. Jumladan, ayrim wquvchilar: «...Biz Azim akani juda yaxshi kuramiz. Ular sinfimizda bir vaqtning ichida, juda tezlik bilan ishchanlik kayfiyatini uyushtirib, barchamizning wzining puxtaligi, ozodaligi, epchilligi va tadbirkorligi bilan xayratda qoldiradilar» desalar, ayrim wquvchilar: «Sobir akamlar bizning ixlosimizni qaytarib, xafsalamizni bir pul qiladilar. Ular kwp ishga urinadilar-u, ammo birortasini ham oxiriga etkazmaydi...» deydilar. Ba`zan ayrim wquvchilarning wz wqituvchisi haqida: «...Nodira opamlar biz bilan xuddi ona tovukdek ovara bwladilar. Agar biz shuxlik kila boshlasak, ular wzlarini kwrmaslikka, paykamaslikka solardilar. Ajoyib ayol edi-yu, ammo uning darsida hech kim hech narsa qilmas edi-da...» degan fikrlarni ham eshitish mumkin.

Wqituvchining wz ishini tashkil kila bilishi deganda, uning wz ishini twg`ri rejalashtirib, uni nazorat kila olishi nazarda tutiladi. Tajribali wqituvchilarda vaqtga nisbatan wziga xos sezuvchanlik – ishni vaqt bwyicha twg`ri taksimlab, muljallangan vaqtdan twg`ri foydalana olish kwnikmasi paydo bwladi. Dars davomida, albatta, kwp xollarda vaqtni bexuda ywqotish ham mumkin. Lekin bu ywqolgan dars rejasini tuzatish zaruriyati tuzilgan xollarda bwlishi mumkin. Tajribali wqituvchilar vaqtni seza bilishni wrganish uchun dars rejasini yoki matnda vaqtni nazorat qilish uchun belgilar olib borishni tavsiya etadilar. Jumladan: darsning 10, 20, 30 va boshqa dakikalari davomida mabodo kuzda tutilmagan vaqt ortib qolgan taqdirda foydalanish uchun qanday kushimcha materiallarni tayyorlash yoki vaqt etmay qolgan taqdirda qanday materialni keyingi darsga koldirish mumkinligi haqida maslaxat beradilar.

6. Avtoritar qobiliyati – bu wquvchilarga bevosita emotsional - irodaviy ta`sir etib, ularda obrw ortira bilishdan iborat qobiliyatdir. (Garchan wqituvchining wz fanini mukammal bilishi, sezgirli va xushmuomalaligi asosida qozoniladi).

Avtoritar qobiliyat wqituvchining rostgwyiligi, irodaviy uddaburonligi, wzini tuta bilishi, farosatligi, talabchanligi kabi irodaviy hislatlari hamda qator shaxsiy hislatlarga, shu bilan birga wquvchilarni ta`lim-tarbiyasida javobgarlikni his etish, uning e`tiqodi, wquvchilarga ma`naviy va ma`rifiy e`tiqodni singdira olganligiga ishonchi kabi hislatlarga ham bog`liqdir.

Wquvchilar (ayniqsa, wg`il bolalar, wspirinlar – buni alohida ta`kidlab wtishi kerak) talab qilishni biladigan, wquvchilarni majbur qilmagan va dwq-pupisa kilmagan, shu bilan birga behuda rasmiyatchilikka ywl qwymagan xolda wz aytganini qildira oladigan

wqituvchilarni juda hurmat qiladilar. Shu munosabat bilan wquvchilarning wqituvchilar haqida ayrim fikrlarini misol qilib keltiramiz:

«Uning ajoyib hislati bor – u hech qanday zarda va baqiriq, chaqiriqsiz ishlay oladi»; «Biz uni jiddiyligi, vazminligi va talabchanligi uchun juda yaxshi kuramiz. U hamma vaqt shunchaki muloyimgina, sipogina talab qiladi, ammo uning talabi shu qadar ta`sirchanki, unga qwlok solmaslik mumkin emas»; «Bizning matematika wqituvchimiz hamma vaqt yuvosh, osoyishta, wzini tutgan va shu bilan bir qatorda butun sinfga ajoyib ta`sir eta oladi»; «Kimyo wqituvchimizning obrwsiga e`tibor etmay kwringchi, u har qanday sharoitda ham wz aytganiga erishadi»; «Nig`mat aka bizga ustunlik bilan ta`sir etadi. U xadeb talab kilavermaydi, agar talab qiladigan bwlsalar unda bwyin tovlab bwlmaydi», yoki wquvchilarning wz wqituvchilari haqidagi mana bunday fikrlari: «Polvon aka wquv maskaniimizdan ketganiga biz xursand bwldik. U bizni dwq-pwpisa, baqiriq-qichqiriq, buyruqbozlik bilan qwlga olaman deb wylardi-yu, ammo bizni bardosh berishgagina majbur etardi, xolos».

Bunda Wzbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning wquv maskani ta`limi jarayonida olib borilayotgan ishlarning ahvoli twg`risida juda achinib aytgan fikrlarini keltirish wrinli bwlur edi: «Mabodo biror wquvchi wqituvchiga e`tiroz bildirsa, ertaga u hech kim havas qilmaydigan ahvolga tushib qoladi. Wquv maskanilardagi jarayonda wqituvchi hukmron. U boladan faqat wz tushuntirayotgan narsani tushunib olishni talab qiladi, printsip ham tayyor: «mening aytganim – aytgan, deganim – degan».

Shu bilan bir qatorda wquvchilar wqituvchining bwshligi, landavurligi, laqmaligi, soddalarcha ishonuvchanligi, sustkashligi, ortiqcha riyogarchiligi, irodasizligi kabi hislatlarni baralla qoralaydilar: «yaxshi odamu, lekin wta bwsh: uni aldab ketish hech gap emas»; «Tushunib bwlmaydi: birda juda qattiqqwl, talabchan, ba`zan hech qanday talab degan narsa ywq»; «Juda bwshang, lanj: uni kwrishing bilan uyqing keladi»...

7. Kommunikativ qobiliyati – bu bolalar bilan muloqotda bwlishga, wquvchilarga yondashish uchun twg`ri ywl topa bilishga, ular bilan pedagogik nuqtai-nazardan maqsadga muvofiq wzaro aloqa bog`lashga pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

8. Pedagogik hayol – bu kishining wquvchilar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyihalashtirishda wz ish-harakatlarining natijasini oldindan kwra bilishda namoyon bwladigan qobiliyatdir. Bu qobiliyat wqituvchi ma`lum wquvchidan kelgusida kim chiqishini kwz oldiga keltirishda, tarbiyalanuvchilarda u yoki bu xildagi hislatlarni wsib rivojlanishi oldindan kura bilishida namoyon bwladi. Bu qobiliyat pedagogik optimizm, tarbiyaning kuchiga, wquvchilarga bwlgan ishonch bilan bog`liqdir. Shuning uchun ham wquvchilar ayrim wqituvchilar twg`risida: «Ahmad akamlar, chamasi ichimizdagi eng yaramaslarga ham ishonchlarini ywqotmasdilar, shuning uchun ham biz ularni hurmat qilardik», degan fikrlarni izxor qiladilar.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati – bu qobiliyat bir vaqtning wzida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bwlilib, wqituvchi ishida g`oyat muhim ahamiyatga egadir.

Qobiliyatli, tajribali wqituvchi wzining diqqat-e`tiborini wquv materialini qanday bayon etilishiga, uning mazmuniga, wz fikrlarini atroflicha qilib qanday ochib berishga yoki wquvchi fikriga baralla qaratadi va shu bilan birga bir vaqtning wzida barcha wquvchilarni kuzatib, ularni toliqqan-toliqmaganligiga, e`tiborli yoki e`tiborsizligiga, darsni tushunish-tushunmasligiga ahamiyat berib, wquvchilarning intizomini kuzatadi hamda oqibat natijada wzining shaxsiy xulq-atvoriga (yurish-turishiga, wzini tutishiga, mimika va pantomimikasiga) e`tibor beradi. Tajribasiz wqituvchi, kwpincha wquv materialini bayon etishga berilib ketib, wquvchilarning nima qilayotganliklarini sezmay qoladi va nazoratdan chiqarib qwyadi, agar, bordiyu, wquvchilarni diqqat-e`tibor bilan kuzatishga harakat qilsa, bunday xollarda wz bayonotining izchilligini ywqotib qwyadi.

Yuqorida kwrsatib wtilgan qobiliyatlardan tashqari, wqituvchi inson shaxsining maqsad sari intilishi, uddaburonlik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi qator ijobiy hislatlariga ega bwlishi lozim.

U wquvchilarni tarbiyalar ekan, wzining xulq-atvori, yurish-turishi, xullas, butun wqituvchilik shaxsi bilan wquvchilarga wrnak bwlishi kerak.

Wqituvchining wzini qwlga ola bilishi muhim ahamiyatga egadir.

Pedagogik takt psixologiyasi

Pedagogik takt psixologiyasini wrganishda psixolog I.V.Straxov benihoyat katta hissa qwshgan. Uning fikricha bunda muhimi – wquvchilarga ta`sir etishning eng qulay usullarini topa bilish, tarbiyaviy ta`sirni qwllashda maqsadga muvofiq pedagogik choralarga e`tibor berish, aniq pedagogik vazifalarni hisobga olish, wquvchi shaxsining psixologik xususiyatlari va uning imkoniyatlari hamda mazkur pedagogik holatlarini hisobga olish zarurdir.

Pedagogik taktning yaqqol ifodalaridan biri – har qanday pedagogik ta`sirga nisbatan qwllaniladigan chora-tadbirlarni (rag`batlantirish, jazolash, pand-nasixat) his eta bilishdan iboratdir. Farosatli wqituvchi bolalarga e`tibor berib, ziyraklik bilan qaraydi, ularning individual psixologik xususiyatlari bilan hisoblashadi. «U biz bilan xayron qolarli darajada, ajoyib, yaqin dwstlarcha yaqin munosabatda bwladi»; «Bizning tarix wqituvchimizning kuchli tomoni – har kimga qanday yondoshishini bilar edi»; «Eng yomoni – wqituvchining wquvchilar oldida xushomadguylik qilishidir. Bizning zoologiya wqituvchimiz Farida opamlar shundaylardan edi: ular nimaiki qilib bwlsa-da, u bolalarni wziga qaratish uchun xushomadguylik kilardi! Nega ular wzlarini shunchalik kamsitib erga uradi? deb uylar edim. Axir ular wz fanini yaxshi bilardiku»; «Ibrohim aka esa, qarabsanki, hech narsadan

hech narsa ywq, kishi diliga ozor berar, tushirib qolar yoki behudaga urishib, koyib berar edi».

Pedagogik taktning ywqligi kwpincha og`ir oqibatlarga olib keladi. Toshkent wquv maskanilaridan birida ona tili va adabiyot wqituvchisi wquvchilarga juda kwp talablarni qwyganu, ammo hech qanday izchillik bilmagan: bir vazifa berib turib, shu zahotiyok boshqa talablarni kuya boshlagan. Arzimagan xatolar, tartib buzishlar ruy bersa, shu zaxotiyok mazmunan va shakl jihatidan uta kwpol va alam qiladigan keskin gaplarni qilib, «2» kuyardi. Masalan, daftarning chetida koldirilgan joyning xatoligi yoki intizom buzganlik kabi va arzimagan narsalar uchun yopishgani-yopishgan edi. Wqituvchining bu hatti-harakatlari uchun wquvchilarda dard, alam twlib toshgandi. Kwp wtmay wquvchilarning noroziligi va qat`iy e`tirozi ochiqdan-ochiq namoyishkorona bildirilib, wqituvchiga quloq solmaydigan, ataylab intizom buzadigan va wqituvchini keskin tanqid qiladigan bwlrib koldilar. Bunday achinarli ahvol faqat ana wsha wqituvchi wquv maskanidan ketgandan keyingina tuzatildi.

Wqituvchining pedagogik takti masalasi munosabati bilan shuni ham aytish joyizki, qachon wquvchilar wqituvchining ijobiy hislatlari twg`risida gapirar ekanlar, ular hamisha wqituvchining adolatliligi kabi hislatlarini birinchi wringa qwyadilar.

«Kwp xollarda nohaq ish qiladilar – biror masalani yaxshilab tekshirib kwrmasdan ish tutadilar». Wqituvchining bunday hislatiga wquvchilar nechukdir achinishli talabchanlik munosabatida bwladilar. Wqituvchining adolatsizligi yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu twg`rida har kaysimiz wquv maskani amaliyotidan qandaydir tasavvurga egamiz.

Pedagogning psixologik jihatdan wz malakasini oshirishni tashkil etish

Muhim davlat vazifasini – «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ni amalga oshirayotgan zamonaviy wquv maskani wqituvchisining hislatlari, uning ijodiy faoliyati XXI asrda shakllanib, asosan amaliy ishda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida wsib-rivojlana boradi.

Hozirgi jamiyatimizda wqituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, wz malakasini oshirib borishi – bir tomondan wqituvchilik faoliyatining borgan sari naqadar muvaffaqiyatli borayotganligini kwrsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi – chunki, bu kechiktirib bwlmas jarayon shaxsni intellektual kashshoklikdan kutkarib qoladi.

Psixologik nuqtai nazardan wqituvchi doimiy ravishda wz bilimlarini oshirish bilan shug`ullanishi zarurdir. Chunki wqituvchilik mehnatining asosiy xususiyati ham shudir. Pedagog hamma vaqt odamlar orasida bwlarkan, u birinchidan, odamlarni kwpdan beri qiziqtirib kelayotgan haqiqatni wz qarashlari bwyicha twg`ri tushuntirib berishi lozim. Albatta, wqituvchidagi bu tarika qarashlar kwp yillar davomidagi mehnat va hayot faoliyati

jarayonida shakllanadi; ikkinchidan, wqituvchining wzi axborotlar olish uchun wquvchilarga nisbatan cheklangan vaqt imkoniyatiga ega: uchinchidan, u wta tor doiradagi tengqurlari bilangina muloqotda bwlsh imkoniyatiga ega bwlib, kwpincha wz kasbiga xos qiziqishlar bilangina cheklanib qoladi.

Wqituvchining mustaqil bilim egallashi deganda, uning wz bilimlarini doimiy ravishda kasbiy va umummadaniy axborotlar bilan twldirib, wzining individual ijtimoiy tajribasini keng miqyosda doimo yangilab borishi tushuniladi.

Odatda aksariyat wqituvchilar mustaqil bilim egallash zarurligini tushungan xolda, undan muvaffaqiyatli foydalanadilar.

Buning motivlari odatda pedagogik faoliyat jarayonida wqituvchi oldida yuzaga keladigan muammolarni anglab olish natijasida shakllanadi. Kwpxollarda bunday motivlar wqituvchilarni qanday wqitib va qanday tarbiyalash kerak, degan xohish-istaklar tarikasida, fanning oxirgi yutuqlari, wzining pedagogik mahoratini takomillashtirish ehtiyoji tug`ilishi munosabati bilan shakllana boradi.

Shu bilan birga yaqqol kwzga tashlanib turgan ayrim xollardan kwz yuma olmaymiz. Masalan wqituvchilar ommasining ma`lum qismi mustaqil izlanishda bwlib, wz bilim saviyasini oshirish bilan faol shug`ullanmaydi, malakasini oshirishga intilmaydi, ba`zilar muayyan bilimlar sohasida taraqqiyotdan butunlay ortda kolmokdalar. Bunday wqituvchilar wsib kelayotgan yosh avlodning ta`lim va tarbiya taraqqiyotiga jiddiy zarar keltiradilar.

Bu muammoni hal etishda asosiy vazifa malaka oshirish tizimi zimmasiga tushadi. Respublikamizda xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirish institutlarining tarmoqlari joriy etilgan. Bular viloyatlardagi xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirish institutlari, Toshkent xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirish instiuti va Avloniy nomidagi xalq ta`limi xodimlarining malakasini oshirish Markaziy institutidir.

Xalq ta`limidagi bu tizimning asosiy vazifasi doimiy ravishda wqituvchi kadrlarning malakasini oshirish, wqituvchi kadrlarni wzlarining kasbiga xos bilim saviyasini, kwnikma, malakalarini, ma`naviyat va ma`rifatini, shu bilan bir qatorda iqtisodiy, ekologik va xuquqiy ma`lumotni oshirishga da`vat etuvchi ijtimoiy psixologik sohalarni rivojlantirib borishdan iboratdir.

Wqituvchining mustaqil bilim egallashi va malakasini oshirish pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirishda zaruriy shartlardandir.

Sharq mutafakkirlari wqituvchi wzi wqib tursagina – wqituvchi bwla oladi, agar u wqishni twxtatib qwyar ekan, unda wqituvchilik ham wladi, deb juda xaqqoniy aytganlar.

Bu haqiqatni yoshi qancha bwlshidan, pedagogik mahoratidan, qanday dars berishidan qat`iy nazar barcha wqituvchilar yaxshilab bilib olishlari lozim.